

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANUVCHI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK STRATEGIYALAR

Nazarova Dildora Asatovna

*Oriental universiteti «Uzluksiz ta'lim pedagogikasi» kafedrası professori,
pedagogika fanlari nomzodi
e-mail:nazarova@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqola alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qiladi. Unda bunday bolalarning psixologik holati o'rganilib, ularning rivojlanishini qo'llabquvvatlashda qo'llaniladigan samarali psixologik usullar va strategiyalar yoritiladi.

Psixologik yondashuvlar o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta'lim jarayonini yengillashtirish, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, ijtimoiy va emotsional holatni yaxshilashda muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi. Maqolada shuningdek, alohida ehtiyojlarga ega bolalarga moslashtirilgan ta'lim metodlari, pedagogik strategiyalar, psixologik yordam shakllari va rivojlanish bosqichlariga mos psixoterapevtik usullar haqida batafsil ma'lumot beriladi. Bolalar bilan ishlashda psixologlar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati alohida ko'rsatib o'tiladi. Maqola ta'lim muassasalarining psixologik resurslaridan foydalanish orqali bunday bolalarga samarali ta'lim berish imkoniyatlarini ham ochib beradi.

Kalit so'zlar: alohida ta'lim ehtiyojlari, psixologik yondashuv, ota-onalar bilan

hamkorlik, individual rivojlanish, zamonaviy metodlar.

Аннотация. Данная статья анализирует эффективность психологических подходов в работе с детьми, имеющими особые образовательные потребности. В ней рассматривается психологическое состояние таких детей, а также освещаются эффективные психологические методы и стратегии, направленные на поддержку их развития.

Подчеркивается, что психологические подходы, учитывающие индивидуальные особенности учащихся, играют важную роль в облегчении образовательного процесса, повышении уверенности в себе, а также в улучшении их социального и эмоционального состояния. Также в статье подробно рассматриваются адаптированные образовательные методы, педагогические стратегии, формы психологической помощи и психотерапевтические методы, применяемые на различных этапах развития. Особое внимание уделяется значению сотрудничества между психологами, педагогами и родителями при работе с такими детьми. Статья также раскрывает возможности эффективного обучения детей с особыми потребностями посредством использования психологических ресурсов образовательных учреждений.

Ключевые слова: особые образовательные потребности, психологический подход, сотрудничество с родителями, индивидуальное развитие, современные методы.

Annotation. This article analyzes the effectiveness of psychological approaches in working with children who have special educational needs. It examines the psychological state of such children and highlights effective psychological methods

and strategies used to support their development. The article emphasizes that psychological approaches, which take into account the individual characteristics of

learners, play a crucial role in facilitating the educational process, boosting selfconfidence, and improving social and emotional well-being. Furthermore, the article provides detailed information on adapted teaching methods, pedagogical strategies, forms of psychological support, and psychotherapeutic techniques applicable at various stages of development. Special attention is given to the importance of collaboration between psychologists, teachers, and parents when working with these children. The article also explores how psychological

resources within educational institutions can be utilized to provide effective education for children with special needs.

Keywords: special educational needs, psychological approach, parental cooperation, individual development, modern methods.

Zamonaviy jamiyatda har bir bola teng huquqli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi shart. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar o'zlarining psixologik va kognitiv xususiyatlari bilan ajralib turadi hamda ta'lim jarayonida maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Bu bolalar o'ziga xos rivojlanish jarayoniga ega bo'lib, ko'pincha akademik muvaffaqiyat, ijtimoiy moslashuv yoki emotsional barqarorlikda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli, ular bilan ishlashda ta'limning faqat akademik jihatlarini emas, balki ularning ruhiy, ijtimoiy va emotsional holati ham e'tiborga olinishi zarur.

Alohida ehtiyojlarga ega bolalarga samarali yordam ko'rsatishda **psixologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.** Bunday yondashuvlar o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularni rivojlantirishga qaratilgan metod va strategiyalarni o'z ichiga oladi. Bu yondashuvlar orqali bolalar nafaqat o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniga ega bo'ladilar, balki o'zini hurmat qilish, ichki ishonch va mustaqil fikrlash kabi sifatlarni ham shakllantira oladilar.

Psixologik yordamni samarali tashkil etishda **o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik alohida o'rin tutadi.** Ularning birgalikdagi harakati natijasida bolalar ta'lim jarayonida o'zlarini yanada erkin, qulay va ishonchli his qilishlari mumkin. Bu esa ularning nafaqat ta'limdagi muvaffaqiyati, balki ijtimoiy va emotsional taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar turli metodologik yo'nalishlarga asoslanadi. Quyida ular ichida eng samarali hisoblangan asosiy yo'nalishlarni bayon etamiz:

1. Bio-psixo-sotsial yondashuv. Ushbu yondashuv bolaning shaxsini faqat individual jihatdan emas, balki u yashayotgan muhit bilan uzviy aloqada, ya'ni

oilalarni, maktab, sog'liqni saqlash tizimi va jamiyat kontekstida ko'rib chiqadi. Psixologlar bu yondashuvda ko'p tarmoqli mutaxassislar bilan yaqin hamkorlikda ishlaydi. Bu esa

bolaning ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish va individual yordam strategiyalarini ishlab chiqishda katta samara beradi.

2. Psixologik xavfsizlikni ta'minlash. Alohida ehtiyojli bolalarning emotsional barqarorligi va ijtimoiy integratsiyasi uchun psixologik xavfsizlik muhitini yaratish

zarur. Bu xavfsizlik muhitida bola o'zini erkin ifoda eta oladi, xatolardan qo'rqmaydi va ijtimoiy munosabatlarga faol kirisha oladi. Reabilitatsiya markazlari va ta'lim muassasalarida bunday muhitni yaratish psixologik yondashuvning ajralmas qismidir.

3. Zamonaviy rivojlantiruvchi metodlar. Bugungi kunda alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashda individual rivojlanish darajasini hisobga olgan holda, moslashtirilgan zamonaviy metodlar keng qo'llanilmoqda. Jumladan, "Portage", "Little Steps" va "Numicon" kabi metodlar bolaning emotsional, kognitiv, nutqiy va

motor rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu metodlar maxsus dasturlar asosida tuzilgan bo'lib, har bir bolaning ehtiyojlariga mos tarzda moslashtiriladi.

4. Ota-onalar bilan hamkorlik. Psixologik yondashuvlarda ota-onalar bilan samarali aloqani yo'lga qo'yish juda muhim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy

qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan hollarda bolalarning rivojlanish sur'atlari sezilarli darajada yaxshilanadi. Ota-onalarning fikr va ehtiyojlarini inobatga olgan holda rejalashtirilgan psixologik xizmatlar yanada barqaror natijalar beradi.

5. Psixolog va pedagog o'rtasidagi hamkorlik. Psixologlar va maxsus pedagoglar o'rtasidagi yaqin hamkorlik bolaning ta'limiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Bunday professional hamkorlik o'quv jarayonini samaraliroq tashkil qilish, shuningdek,

bolaning psixologik muammolarini erta aniqlash va tezkor choralar ko'rishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari (ATEB) o'quvchilarning intellektual, emotsional, psixologik yoki jismoniy rivojlanishidagi farqlar tufayli ularga standart ta'lim tizimi

doirasida alohida yondashuvni talab qiladigan holatdir. Bunday o'quvchilar ko'pincha an'anaviy o'quv uslublari orqali to'liq rivojlana olmaydi va ular uchun individual moslashtirilgan ta'lim metodlari zarur bo'ladi.

ATEB bo'lgan bolalar quyidagi toifalarga mansub bo'lishi mumkin:

Ta'limdagi maxsus qiyinchiliklar. Masalan, disleksiya (o'qishdagi buzilishlar), disgrafiya, diskalkuliya yoki diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi (ADHD).

Jismoniy yoki sensor buzilishlar: ko'rish, eshitish yoki harakatlanishdagi cheklovlar.

Ruhiy yoki emotsional muammolar: depressiya, tashvish, qayg'u holatlari yoki travmadan keyingi stress alomatlari.

O'ziga xos intellektual xususiyatlar. Masalan, yuqori intellectual ko'rsatkichga ega yoki iqtidorli bolalar.

Ushbu bolalar uchun ta'lim jarayoni ularning shaxsiy rivojlanish sur'ati, qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lishi lozim. ATEB bolalar bilan ishlashda inklyuziv ta'lim, differensial yondashuv va ko'p tarmoqli mutaxassislar (psixolog, defektolog, logoped) ishtirokida tashkil etilgan tizimli yondashuv muhim

ahamiyat kasb etadi.

Psixologik yondashuvlar ATEB bolalar bilan ishlashda eng samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ular bolalarning nafaqat bilim olish jarayoniga, balki umumiy psixologik farovonligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu yondashuvlar quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

Bolaning individual ehtiyojlarini aniqlash va tushunish – har bir bolaning

rivojlanish darajasi, qiziqishlari va qiyinchiliklarini baholash orqali individual yondashuv ishlab chiqiladi.

Emotsional va psixologik holatini hisobga olish – bolaning ichki dunyosiga e'tibor qaratish orqali xavfsiz va ijobiy muhit shakllantiriladi.

O'ziga bo'lgan ishonchni oshirish – bolani rag'batlantirish, muvaffaqiyatga

erishish tajribasini yaratish orqali uning o'zini qadrlashi mustahkamlanadi.

Ijtimoiy moslashuv va ta'limdagi muvaffaqiyatni qo'llab-quvvatlash – bolalarning tengdoshlari bilan muloqoti, jamoada o'z o'rnini topishi hamda o'qituvchilar bilan ijobiy aloqasi mustahkamlanadi.

Shuningdek, psixologik yondashuvlar o'qituvchilarga ham bolalar bilan samarali ishlash, mos metodlar tanlash va stress holatlarini boshqarishda yordam beradi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

ATEB bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuv har tomonlama moslashuvchan, shaxsga yo'naltirilgan va tizimli bo'lishi lozim. Har bir bolaning ehtiyojini aniqlab, unga mos yondashuv va vositalarni tanlash psixologik va ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi. Psixologning roli faqat diagnostika bilan cheklanmay, balki tarbiyaviy, ijtimoiy va emotsional jihatdan bolani qo'llabquvvatlashni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, ota-onalarni ruhiy qo'llabquvvatlash ham muhim omildir.

Psixologik yondashuvlarning turli metodlari

Individual yondashuvlar: Har bir bolaga uning ehtiyojlariga mos tarzda yondashish zarur. Bu metod bolalarning psixologik holatini inobatga olib, o'qish va rivojlanish jarayonlarini optimallashtirishni ta'minlaydi.

Kognitiv-behavioral terapiya (CBT): Bu metod, bolalarning salbiy fikrlarini o'zgartirish va ularning emotsional holatini yaxshilash uchun ishlatiladi. U o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini boshqarishda yordam beradi.

Vaqtni boshqarish va diqqatni jamlash: O'quvchilarga o'z vaqtlarini va resurslarini boshqarish bo'yicha psixologik ko'mak ko'rsatiladi. Bu, ayniqsa,

ADHD yoki boshqa diqqatni jamlashda muammolar bo'lgan bolalar uchun foydalidir.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish: Psixologik yondashuvlar orqali o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash, ular bilan kommunikatsiya o'rnatish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Tahlillar asosida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1.Psixologik xavfsizlik muhitining yaratilishi: rehabilitatsiya markazlari va maktablarda ATEB bolalar o'zini xavfsiz his qiladigan, ijtimoiy qabul qilinadigan muhitga muhtoj.

2.Zamonaviy rivojlantiruvchi metodlar: "Portage", "Little Steps", "Numicon" kabi metodlar bolalarning emotsional, nutqiy, motor va kognitiv rivojlanishiga yordam beradi.

3.Ota-onalar bilan hamkorlik: psixologik xizmatlarda ota-onalarning faol ishtiroki bolalar rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Yaxshi hamkorlik natijadorlikni oshiradi.

4.Multidisciplinar yondashuv: psixolog, o'qituvchi, logoped va ota-onalar o'rtasidagi uzviy hamkorlik muvaffaqiyatli rivojlanish va integratsiyani ta'minlaydi.

Xulosa

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar bolalarning psixologik, emotsional va intellektual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularni ta'lim jarayoniga samarali jalb etishga xizmat qiladi. Har bir bolaning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiyinchiliklarini aniqlash orqali nafaqat akademik yutuqlar, balki ijtimoiy va emotsional rivojlanish ham ta'minlanadi. Psixologik yondashuvlar o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ta'limga qiziqishni kuchaytiradi hamda ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. **Bunday bolalar bilan ishlashda o'qituvchi, psixolog va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik hal qiluvchi omillardan biridir.** Psixologlar bolaning psixologik holatini tahlil qilib, moslashtirilgan ta'lim

strategiyalarini ishlab chiqadilar; o'qituvchilar bu strategiyalarni amaliyotda qo'llaydilar; ota-onalar esa farzandining ehtiyoj va rivojlanish bosqichlarini tushunib, uni uyda qo'llab-quvvatlash orqali ta'lim jarayoniga faol hissa qo'shadilar. Shuningdek, psixologik yordam bolalarning ichki salohiyatini ro'yobga chiqarish, ijtimoiy muhitga moslashuvini yengillashtirish va ta'lim yo'lida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. Ayniqsa, disleksiya, diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi (ADHD) kabi muammolarni yengishda psixologik yondashuvlar juda samarali bo'lishi mumkin. **Xulosa qilib aytganda, psixologik yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish alohida ehtiyojlarga ega bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.** Bu esa ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi va shaxsiy salohiyatini to'liq namoyon etishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qoninu. 2020.
3. «Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi».

O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni.

4. «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi PF-

60-son Farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020-yil 13-oktabrdagi «Alohida ta'lim

ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish

chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4860-son qarori.

6. Broderick, A., Mehta-Parekh, H., Reid, D. (2005). Differentiating Instruction for

Disabled Students in Inclusive Classrooms. Theory Into Practice, 44(3), 194-202.

7. Dewsbury, B., Brame, C. (2019). Inclusive Teaching. CBE Life Sciences Education.

8. Florian, L., Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*. 28.

9. Mo'minova L.R., Nazarova, D. A. Inklyuziv va maxsus ta'lim atamalarining izohli lug'ati. - Toshkent. «Lesson press» 2021.

10. Nazarova, D. A. Inklyuziv ta'lim asoslari. - Toshkent. «Lesson press» 2022.

11. Nazarova, D. A. (2020). «Aspects of Orientation of Students of the Professional

Development Courses in the Direction Managers of Educational Institutions' to the

Effective Organization of Inclusive Education.» *European Journal of Research and*

Reflection in Educational Sciences, 8(8), 7-12.

12. Nazarova Dildora Asatovna. Issues of involving children with hearing in inclusive

education.// *European Journal of Agricultural and Rural Education*

(EJARE) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 2 No.12,

December 2021, ISSN: 2660-5643/ Page 149.

